

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ POLİTİKALARI ÖZELİNDE STRATEJİK
ÖZERKLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**Prof. Dr. Ebru OĞURLU **ÖZET**

Stratejik özerklik, Avrupa Birliği'nin geleceği ve güvenliğinin bir teminatıdır. Uzun yıllardır Avrupa siyasetinde kendine yer bulan kavram, Birlik içindeki ve dışındaki gelişmeler neticesinde son zamanların sıklıkla tartışılan konularından biri haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin stratejik özerkliği kendi içinde entegrasyonun uyumunu, birliğini ve bütünlüğünü sağlamasını, yakın çevresi ve komşu bölgelerinde ise daha fazla risk ve sorumluluk almasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, Akdeniz Bölgesi, Avrupa Birliği'nin stratejik özerkliğinin değerlendirilebileceği alanların başında gelmektedir. Bölge ülkelerine yönelik politikalarını 1960'ların başında ikili çerçevede başlatan Avrupa Birliği, özellikle 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikasını kabul etmesinden itibaren kurumsal bir çerçevede devam ettirmektedir. Avrupa Birliği'nin Akdeniz'e yönelik girişimleri stratejik özerkliğinin bir yansıması olarak kabul edilse de uygulamadaki hatalar ve eksiklikler Birliğin stratejik bir aktör olmanın gerektirdiği net bir stratejiden yoksun olduğunu göstermektedir. Mevcut şartlar altında tüm girişimlerine ve etkili bir stratejik özerkliğe sahip olma ihtiyacına rağmen, Avrupa Birliği'nin Avrupa-Arap Diyalogu sürecinden itibaren Akdeniz'e yönelik uygulamaları hem Brüksel'in hem de ilgili ülkelerin sıkışıp kaldığı bir bataklık olarak kalmakta ve Avrupa Birliği'nin stratejik özerklik iddialarını zayıflatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Akdeniz, Stratejik Özerklik, NATO, Avrupa-Arap Diyalogu, Akdeniz için Birlik, Avrupa Komşuluk Politikası.*

JEL Kodları: F50, F51, F53

**AN ANALYSIS ON THE STRATEGIC AUTONOMY OF THE EUROPEAN UNION WITHIN
THE FRAMEWORK ITS MEDITERRANEAN POLITICS****ABSTRACT**

Strategic autonomy accepted as a guarantee for the future and security of the European Union has been in the European politics for many years. Recently, it has become one of the most frequently discussed topics as the result of the developments both inside and outside the Union. The strategic autonomy of the European Union requires it to ensure its unity and integrity within itself, and to take more risks and responsibilities in its neighbouring regions. In this framework, the Mediterranean region appears as one of the leading areas to test the success and effectiveness of the strategic autonomy of the European

* Lefke Avrupa Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lefke/ K.K.T.C., E-mail: eogurlu@eul.edu.tr

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 8 Eylül / September 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 9 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 3 Aralık / December 2021

Union. Although its initiatives towards the Mediterranean since the Euro-Arab Dialogue can be accepted as a reflection of its strategic autonomy, the mistakes and deficiencies in their implementation show that the European Union lacks a clear regional strategy required to be recognised as a strategic actor.

Keywords: *European Union, Mediterranean, Strategic Autonomy, NATO, Euro-Arab Dialogue, Euro-Mediterranean Partnership, European Neighbourhood Policy.*

JEL Codes: *F50, F51, F53*

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin (AB) stratejik özerkliği Birliğin iç gelişimine ve uluslararası sistemdeki derin değişimlere yanıt olarak son yıllarda siyasi bir önem kazanmıştır. Özerk bir AB, kendi içinde yasaları, kuralları, normları ve değerlerini koruyan ve şekillenmesine katkıda bulunduğu uluslararası düzene ortak olan bir Birliği temsil etmektedir. Stratejik özerkliğin son zamanlarda Birlik ile ilgili en çok tartışılan konuların başında gelmesinde AB içi ve dışı etkenler eş zamanlı olarak rol oynamaktadır. Kendi içinde gümrük birliği ve iç pazar yoluyla ekonomik entegrasyonunu tamamlayan AB'de eksik kalan kısım siyasi entegrasyondur ve stratejik özerkliğinin ispatı AB'nin siyasi entegrasyonu için büyük anlam ifade etmektedir. Diğer taraftan uluslararası sistemin derin dönüşümü de AB'nin stratejik özerkliğini gerektirmektedir. Çok-kutupluluğun ve sistemsal aktörler arasındaki ilişkilerin karmaşıklaştığı dünyada AB'nin etkin ve etkili bir aktör olarak varlığını hissettirebilmesi stratejik özerkliğini kazanmasına ve ispatlayabilmesine bağlıdır.

AB'nin stratejik özerkliğinin gerekliliklerinden biri yakın çevresi ve komşu bölgelerinde daha fazla risk ve sorumluluk almasıdır. Bu çerçevede, AB'nin stratejik özerkliğinin uygulama alanlarından biri olarak Akdeniz bölgesi öne çıkmaktadır. Akdeniz, sahip olduğu stratejik önemin yanında coğrafi yakınlığı ve bazı üye ülkelerin bölge ülkeleri ile tarihsel ilişkisi dolayısıyla AB için stratejik önemini her zaman korumuştur. Bu önemin farkındalığıyla Avrupa Topluluğu (AT)/AB, Akdeniz bölgesine özel politikalar oluşturmuş ve oluşturmaktadır. 1960'larda bölge ülkeleri ile ikili bazda imzalanan anlaşmalar ile başlayan bu politikalar günümüzde bölgesel bazda devam etmektedir. Esas olarak AB'nin ilgili politikalarını ilan ettiği resmî belgeleri ve konu ile ilgili uzmanların yazılı basın ve elektronik medyada yayımladıkları kaynakları kapsayacak şekilde yapılan literatür taraması yoluyla yazılan bu çalışmanın amacı AB'nin güney komşu bölgesi Akdeniz'e yönelik politikalarını tarihsel açıdan incelemek ve bu politikaların AB'nin stratejik özerkliği iddiasına katkısını değerlendirmektir. Çalışma, AB'nin stratejik özerkliği kavramı ve özerkliğin AB için önemi tartışması ile başlayacaktır. İlerleyen bölümlerde AB'nin stratejik özerkliği, Akdeniz bölgesi için geliştirilen Avrupa-Arap Diyalogu, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Akdeniz için Birlik ve Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) uygulamalarına atfen değerlendirilecektir. Değerlendirme neticesinde görüleceği üzere, AT/AB, özellikle güvenlik endişesi nedeniyle kazanmaya çalıştığı stratejik özerkliğini, henüz hayata geçirememiştir. Üye ülkeler arasında halen devam eden

politika farklılıkları ve çıkar çatışmaları, özellikle ABD ve NATO karşısında oluşturulmak istenen özerk bir Avrupa önünde ciddi engeller olarak durmaktadır. Akdeniz Bölgesi, Avrupa'nın söz konusu zafiyetinin açıkça hissedildiği bölgelerin başında gelmektedir.

2. KAVRAM OLARAK STRATEJİK ÖZERKLİK

2.1. Avrupa Birliği'nin Stratejik Özerkliği

Stratejik özerklik, AB'nin küresel rol oynama arzu ve iddiasını gösteren çerçeve bir kavram ve aynı zamanda AB'nin geleceğine ve güvenliğine doğrudan bir yatırımdır. AB literatüründe uzun yıllardır var olsa da 1998 yılında kabul edilen *St. Malo Deklarasyonu* ile birlikte AB siyasetindeki yerini almıştır. St. Malo Zirvesi'nde üye ülkeler, Fransa ve İngiltere'nin sözcülüğü ile, AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) kapsamındaki imkân ve yeteneklerinin artırılması ve Birliğin savunma yapısının geliştirilmesi konusunda mutabık olduklarını açıklamışlardır. Kavram daha sonra 2013 yılındaki *Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ile İlgili Konsey Kararlarında* (Council of the European Union, 2013: 19) ve 2016 yılında kabul edilen *AB Küresel Strateji Belgesi*'nde AB'nin stratejik hedeflerinden biri olarak kabul edilmiş ve uygulanabileceği alan genişletilmiştir (EEAS, 2016). Stratejik özerkliğin üzerinde en çok anlaşılan ve kabul gören tanımı 2016 Konsey Kararlarında verilmiştir. Buna göre, stratejik özerklik “gerektiğinde ve gerekli olduğu yerde bağımsız, ve mümkün olan her durumda ortaklarla birlikte hareket etme kapasitesi” olarak tanımlanmıştır (Council of the European Union, 2016: 2-3). O tarihten itibaren kaleme alınan Konsey kararlarının hemen hepsinde AB'nin stratejik özerkliği yer almaktadır. Birlik tarafından 2019-2024 dönemi için kabul edilen *Stratejik Gündem* de içinde bulunan bu dönemde, AB'nin hedefini “... dünya çapında çıkarlarını korumak, değerlerini muhafaza etmek ve geleceğin şekillendirilmesine yardımcı olmak adına stratejik kapasitesini artırmaktır” şeklinde belirterek stratejik özerkliğe bir kez daha vurgu yapmıştır (European Council, 2019: 10). Bu çerçevede, stratejik özerklik, özünde, etkin ve etkili bir aktör olarak, şekillendirilmesine katkıda bulunduğu uluslararası düzende tek başına hareket edebilen ve kurduğu çok taraflı ortaklıklarda kendi adına müzakere ederek, aynı zamanda kendi içinde geliştirdiği hukuk sistemine bağlı kalarak var olan bir AB'yi işaret etmektedir (Tocci, 2021: 9; Grevi, 2019: 10).

1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması neticesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adı ile kurulan entegrasyon zaman içinde atılan adımlarla gümrük birliği, ekonomik ve parasal birlik ve bankacılık birliğini uygulamaya koyarak ekonomik birliği tamamlamıştır. 1990'ların başında uluslararası sistemin hızlı ve köklü dönüşümü ile birlikte Avrupalı ülkeler aralarındaki siyasi entegrasyonu sağlama hedefine yönelmiş ve AB'nin özerkliği ile ilgili tartışmalar başlamıştır. Bu kapsamda, literatürde çoğunlukla egemenlik, bağımsızlık ve tek taraflılık ile karşılaştırılan ve kıyaslanan özerklik, AB için stratejik bir özerkliktir. AB'nin bir devlet olma çabasından ziyade, uluslararası sistemdeki rakiplerine karşı kendi stratejik çıkarlarını elde etme ve hedeflerine ulaşma kapasitesinin bir göstergesidir (Tocci, 2021: 8-9). Giderek çok kutupluluğun hâkim olduğu ve AB ve ABD arasındaki

uyuşmazlıkların ve çıkar farklılıklarının her zamankinden daha görünür hale geldiği bir sistemde AB'nin gerektiğinde ortakları ile birlikte gerektiğinde kendi başına bir stratejik aktör olarak hareket etme kapasitesini ifade etmektedir.

Stratejik özerkliğin son zamanlarda sıklıkla tartışılmasının arkasında yatan temel faktörlerden biri Avrupa ile ABD arasında İkinci Dünya Savaşı ertesinde kurulan transatlantik bağların özellikle güvenlik bağlamında bir dönüşüme uğramış olmasıdır. Avrupa kıtası ülkeleri İkinci Dünya Savaşı ertesinde oluşturdukları entegrasyon hareketi ile, kaybettiği ekonomik ve siyasal gücünü konsolide etmeye çalışırken savunma ve güvenliğini Atlantik-ötesi bağlar vasıtasıyla NATO'ya teslim etmiştir. Zaman içindeki girişimleri ile AB, NATO içindeki Avrupa ayağını güçlendirmenin (Zandee, Deen, Kruijver ve Stoetman, 2020: 15-18) yanında ABD ile daha dengeli bir ilişki geliştirmeyi hedeflemiştir (Lippert, von Ondarza ve Perthes, 2019: 17). Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni dünya düzeninde ise NATO yeniden yapılanma sürecine girmiş, bu süreç Avrupalı üyeler arasında NATO'nun yeni misyonunun ve NATO içinde ABD'nin başat gücünün sorgulanmasına neden olmuştur. NATO'nun Avrupa güvenliğindeki rolünün devam edip etmeyeceği, ABD'nin kara Avrupa'sına karşı askeri sorumluluğu, ABD ve AB arasındaki dış politika öncelikleri ve çıkar farklılıklarının transatlantik ilişkilerin geleceğine etkisi gibi güvenlik odaklı konulardaki belirsizlik Avrupalı ülkelerin kendi güvenlikleri ve gelecekleri için adım atmasını gerektirmiştir. Değişen uluslararası sistem, AB'nin ABD'ye ve NATO'ya bağlı ve bağımlı olmadan kendi kendini savunabilen bir aktör olma yönündeki stratejisini hızlandırmıştır (Üste, 2012: 87). Bu süreçte, ABD'nin AB üyesi devletleri kendi güvenlik ve savunma mekanizmalarını oluşturmaları için zorlamaya başlaması (Tan, 2013) ile birlikte AB, askeri meselelerde geçmişteki hassasiyetini gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Avrupa'nın siyasal, sosyal ve ekonomik bütünleşmesinin askeri bir destek olmadan gerçekleşmeyeceğini gören AB üyeleri uluslararası sistemde bağımsız ve etkin bir aktör olabilmek için askeri ve güvenlik alanlarında özerkliklerini kazanmak zorundadır (Lippert vd., 2019: 17).

Özellikle Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi neticesinde şekillenen ABD dış politikası, Trump'ın "Önce Amerika" ilkesi (Fischer 2017: 58) çerçevesinde transatlantik ilişkilerin geliştirilmesi konusundaki çekimserliği ve Avrupa kıtası ötesinde oluşan yeni öncelikleri; AB'yi kendi çıkarlarını tanımlama ve koruma konusunda zorlayıcı bir faktör olmuştur. Kendi güvenliği için geleneksel ortakları dahil dış güçlere ne kadar güvenebileceği tartışmaları ışığında transatlantik ilişkilerini yeniden tanımlama ihtiyacı duyan AB (Thompson, 2019: 1-4; Cerviño, 2021) için eski ve geleneksel transatlantik işbirliği ve ABD'nin küçük ortağı algısı artık gerçekçi görünmemektedir (Lippert vd., 2019: 27). Bilakis AB'nin bazı riskleri göze alması ve güvenlik/savunma alanlarında yatırımlarını artırması gerekmektedir (Zandee vd., 2020: 7). Böylece; başta ABD olmak üzere diğer uluslararası güçlere bağlı olmadan kendi önceliklerini belirleyebilen bir AB, kendi kararlarını verebilecek ve bu kararları uygulayabileceği maddi, kurumsal ve siyasi kapasiteye ve kaynaklara sahip olabilecektir

(Lippert vd., 2019: 5; Zandee vd., 2020: 6; Helwig, 2020: 4). Bu kapsamda, stratejik özerklik AB için siyasi bir var olma sürecidir (EEAS, 2020).

Diğer taraftan, stratejik özerklik, Avrupa entegrasyonunun sağlıklı ve işlevsel bir şekilde sürdürülebilmesi ve ilerletilebilmesi için gereklidir. Küresel jeopolitik rekabetin gittikçe arttığı ve küresel rakiplerinin varlıklarını güçlü bir şekilde hissettirdiği bir dünyada AB'nin kendi değerlerini ve çıkarlarını koruma gücü diğer küresel aktörlere karşı zayıflama tehdidi altındadır. AB, bu eğilimi tersine döndürmek için bu karmaşık sistemin bir parçası olduğunu ve küresel rekabette geri planda kalmadığını ispatlamak zorundadır (Zandee vd., 2020: 7). Aksi halde, küresel gelişmeleri etkileyen aktör olmaktan ziyade dünya siyasetini şekillendirecek diğer büyük güçlere bağımlı hale gelecektir (Mark ve Shapiro, 2019). Bu riskten kaçınmanın tek yolu AB'nin içindeki bölünmüşlükleri bertaraf ederek özellikle ortak dış ve güvenlik politikası alanında tek ses olduğunu göstermek veya başka bir deyişle stratejik özerkliğini ispat etmektir (Grevi, 2020).

Nisan 2020 tarihinde yayımlanan *Kurtuluş İçin Yol Haritası* (European Union, 2020) AB'nin geleceğinin ve kurtuluşunun en önemli araçlarından birinin stratejik özerklik olduğunu söylemektedir. Siyasi açıdan bir birlik ruhu ile hareket edemeyen, dış politikada kendi içinde bölünen ve ayrışan AB kendisini savunmada ve yakın çevresinde olan gelişmelere müdahale etmede yetersiz kalacaktır. Tüm üyeler tarafından benimsenen ortak bir bilinç, eylem ve istekle hareket eden AB ise küresel gelişmeler karşısında bağımsızlığını/egemenliğini koruyabilecektir. Bu çerçevede, stratejik özerklik iddiası, AB'nin gereksinim duyduğu birlik, bütünlük ve tek sesliliği elde ettiğinin en somut göstergelerinden biridir.

AB'nin stratejik özerkliği ilk olarak güvenlik ve savunma alanlarında ortaya çıksa da zaman içinde entegrasyonun farklı alanlarında da kullanılmaya başlanmış ve kavramın farklı yorumlamaları mümkün hale gelmiştir. AB, stratejik özerkliğini etkin olarak uygulayabildiği takdirde; sadece güvenlik ve savunma alanlarında değil ekonomi, teknoloji, bilim, sağlık, iklim, enerji, göç gibi farklı alanlarda gerçekten bir birlik gibi hareket etme kapasitesini kazanacaktır (EEAS, 2020). Böylece, AB kendi değerlerini ve yapısal gücünü koruyabilen; komşu bölgelerinde kendi varlığını hissettirebilen; kurumsal kimliğini kuvvetlendirirken açıklık, demokrasi, işbirliği gibi değerlerin giderek zayıfladığı bir çağda bu değerleri hem kendisi hem de dünya için savunabilen bir yapı haline gelebilecektir (Tocci, 2021: 18). Stratejik anlamda özerk bir AB, kısa vadede iç güvenliğini koruma ve komşu bölgelerde krizlere müdahale edebilme gücünü kazanacak; orta vadede dünya ile bağlantısını kuvvetlendirebilecek, uzun vadede ise kendi birlik ve bütünlüğüne karşı ortaya çıkabilecek her türlü tehdide karşı kendini savunma kapasitesini artıracak ve ekonomik ve sosyal güvenliğini garanti altına alacaktır (Biscop, 2019: 2).

2.2. Avrupa Birliği'nin Güneyinde Stratejik Özerkliğin Önemi

AB'nin stratejik özerkliği, özellikle yakın çevresi ve komşu bölgelerinde daha fazla sorumluluk ve risk almasını gerektirmektedir. Çevresinde bir "ateş çemberi" (Glucroft, 2021) ile çevrili olan AB'nin bu ateşten kurtulabilmesi içeride kendine yeten bir yapıya sahip olmasına dışarıda ise diğer aktörlerle birlikte var olabilmesine bağlıdır. Bu kapsamda, Akdeniz bölgesi AB'nin stratejik özerkliği tartışmalarında öne çıkmaktadır.

Bölgede göç, güvenlik, enerji, ticaret, hukuksuzluk gibi sorunlardan kaynaklanan istikrarsızlık AB'nin kendi güvenliği ve istikrarını tehdit etmektedir. Suriye, Yemen ve Libya'da uluslararasılaşan iç savaşlar, pek çok bölge ülkesinde zayıflayan merkezi otorite, pandemi nedeniyle askıya alınmış olsa da Cezayir, Irak, Lübnan ve Sudan'da geniş çaplı halk protestoları bölgede 2011 ayaklanmaları döneminde gözlenen siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların bugün için de geçerli olduğunu göstermektedir (Barnes-Dacey ve Dworkin, 2020). 2020 yılı başından itibaren dünyanın içinde bulunduğu COVID-19 pandemisi bölge ülkeleri için ciddi sağlık, ekonomik ve sosyal sorunlar doğurmuş istikrarsızlığın giderek akut hale gelmesine neden olmuştur. Vaka sayılarının giderek artması ve aşırı erişim ile ilgili yaşanan sıkıntılar özellikle savaş halinde olan ve kalabalık sığınmacı kamplarının bulunduğu ülkelerde çok ciddi insani felaketleri işaret etmektedir. Diğer taraftan halklar arasında giderek artan bu memnuniyetsizlik hali var olan toplumsal ve sosyal huzursuzluğu kolaylıklara manipüle edebilecek aşırılık yanlısı güçleri beslemektedir.

AB'nin komşu ülkelerinin yer aldığı Akdeniz coğrafyasındaki siyasi, sosyal ve toplumsal huzursuzluklar bölgeden pek çok insanın Avrupa'ya göç etmesine ve bu ülkelere sığınma talebinde bulunmasına neden olmaktadır. Söz konusu talep AB halkları arasında ciddi bir tepki doğurmakta ve üye ülkelerdeki popülist, aşırı milliyetçi güçlerin kuvvetlenmesini beraberinde getirmektedir. Tüm bu gelişmeler AB'nin siyasi, ekonomik, sosyal temellerini sarsacak niteliktedir. AB ise bölgedeki ülkelerle olan ortaklıklarına rağmen bölgesel gelişmeleri etkileme kapasitesinden yoksun gözükmektedir. Stratejik açıdan kendisi için bu derece önemli bir bölgedeki gelişmeleri uzun yıllardır sürdürmekte olduğu kurumsal bağlara rağmen hala etkileyememesinin başlıca nedenlerinden biri AB'nin stratejik özerklik kapasitesinden mahrum olmasıdır. Oysa AB'den beklenen, pro-aktif bir anlayışla daha fazla risk alarak bölgesel gelişmelere müdahale etmesi ve bu yolla kendi güvenliğini, istikrarını ve ekonomik ve sosyal güvenliğini garanti altına almasıdır. Böylece; uluslararası siyasette etkin bir aktör olarak varlığını hissettirebilen bir AB hem stratejik özerkliğini sağlamış ve sağlamlaştırmış olacak hem de güney komşularına karşı hedeflediği şekilde etkin bir politika izleyebilecektir (Michel, 2020).

AB'nin, bugüne kadar gözlemlendiği şekliyle, Akdeniz bölgesine karşı tutumunu tepkisel olarak nitelendirmek mümkündür. 2004 yılında AB'nin büyük genişleme sürecinden sonra Akdeniz ülkeleri de dahil yeni komşularının ortaya çıkması neticesinde kabul edilen AKP zaman içinde bölgesel ve küresel gelişmelere bağlı olarak yeniden şekillendirilmiştir. 2010 yılından itibaren Arap ayaklanmaları kaynaklı

gelişmeler; 2020 yılından itibaren özellikle COVID-19 pandemisi neticesinde ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve insani krizler AKP'nin revizyonunu kaçınılmaz kılmıştır. Ancak, yeni gelişmelere karşı bir tepki olarak savunmacı bir refleks ile hazırlanan revizyonların AB'nin stratejik özerklik iddiası ile ne kadar uyumlu olduğu tartışma konusudur (Barnes-Dacey ve Dworkin, 2020). Bu konu, AB'nin Akdeniz bölgesine yönelik girişimlerinin tartışıldığı aşağıdaki bu bölümde tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ BÖLGESİNE YÖNELİK POLİTİKALARI

Siyasi, iktisadi ve kültürel anlamda Doğu ile Batı arasındaki bağlantı noktası olan Akdeniz, tarihin her döneminde hem bölgesel hem de küresel aktörler için büyük bir öneme sahip olmuştur. Sıcak denizlere geçiş bağlamında sahip olduğu stratejik önemin yanında coğrafi yakınlığı ve bazı üye ülkelerinin bölge ülkeleri ile tarihten gelen ayrıcalıklı ilişkileri Akdeniz'i AB için ayrıca önemli kılmaktadır.

3.1. 1960 – 2004 Dönemi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) Akdeniz bölgesi ile ilişkileri 1960'larda başlamıştır. Bölge ülkelerinin sosyal, siyasi ve iktisadi ihtiyaçlarına cevap verebilmek amacıyla 1961 ve 1972 yılları arasında Fas, Tunus, Cezayir, Kıbrıs, Malta ve Türkiye ile ikili tercihli olmayan ticaret ve ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla bölge ülkelerine gümrük muafiyetleri ve kotaların kaldırılması gibi kolaylıklar ve ayrıcalıklar sunulmuştur. Söz konusu anlaşmalar serbest ticaret adına olumlu gelişmeler olsa da şeklen ve uygulama açısından yetersiz kaldığı için beklenen kazanımlar fiiliyatta gerçekleştirilememiştir (Kurtbağ, 2003: 74). İkili anlaşmalar, Akdeniz bölgesi ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde beklenen etkiyi yaratmamış ve AET'yi bölgeye yönelik daha kapsamlı ve kurumsal politika seçeneklerine zorlamıştır.

Bu yöndeki ilk adım 1972 yılında geliştirilen ve Akdeniz ülkelerine yönelik bölgesel bir anlayışı yansıtan ilk girişim olan Global Akdeniz Politikasıdır (GAP) (Cicioğlu ve Kalaycı, 2012: 216). AT içinde ve dünya genelinde yaşanan gelişmeler neticesinde¹ geliştirilen bu yeni politika ile AT, Akdeniz ülkeleri ile IMF ve GATT prosedürlerine uygun olarak karşılıklılık temelinde müzakereler gerçekleştirmiştir. Söz konusu müzakereler kapsamında sanayi mallarının serbest ticareti, bazı tarım ürünlerinde gümrük tarifelerinin indirilmesi, ticari ve finansal işbirliği, istikrarlı ve dengeli ekonomik ilişkiler, teknik ve sınai işbirliği ile mali yardımlar gibi ekonomik yanı ağır basan konular görüşülmüş ve tartışılmıştır. AT, önceki girişimlerinden farklı olarak, bu kez ikili ilişkiler yerine bölgesel çapta bir anlayış geliştirmiştir (Pierros, Meunier ve Abrams, 1999: 82-83). Bu anlayış, AB'nin bölgeye yönelik daha yakın dönem politikalarına da temel oluşturmuştur. GAP kapsamında yer alan Arap ülkelerine

¹ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Kurtbağ, 2003. "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 76.

yönelik olarak 1974 yılında uygulamaya konan Avrupa Arap Diyalogu AT'nin 1973 Yom Kippur Savaşı ve petrol krizine yönelik bir tepki girişimidir (Albinyana ve Fernández, 2018: 256). Söz konusu girişim Avrupa'nın transatlantik ortağı ABD politikalarına karşı bölgedeki rolünü yeniden tanımlama ve çok taraflı bir Akdeniz politikası oluşturma çabalarının bir göstergesidir. Avrupa-Arap Diyalogu (1974-1989) iki taraf arasında ilişkilerin iyileştirilmesi ve ekonomik bağların güçlendirilmesine yönelik olarak çok boyutlu ve çok ortaklı bir işbirliği çerçevesinde ortaya konmuştur. Ancak, planındaki siyasi hedefleri ve Birlik içinde stratejik özerklik tartışmalarının başlangıç noktası olduğu düşünüldüğünde entegrasyonun ilerideki siyasi yapılanmasını etkileyecek önemdedir (Colombo ve i Lecha, 2019: 3). AT'nin, 1970'lerin başında Arap ülkelerindeki çıkarlarını korumak ve ambargonun tekrarını önlemek amacıyla yapılan bu diplomatik stratejisi, ABD ile politikalarında farklılaşmaları da görünür kılmış ve netice itibarıyla Topluluk üyesi ülkeleri siyasi bütünleşme ve ortak dış politika konuları üzerinde düşünmeye itmiştir. 1974-1980 yılları arasında sorunsuzca uygulanan işbirliği ABD tarafından kendi stratejik hedeflerine, Orta Doğu politikasına ve bölgeye yönelik barış diplomasisine bir tehdit olarak algılanmıştır (Khader, 2013: 13; Guasconi, 2013: 169-170; Albinyana ve Fernández, 2018: 255). Netice itibarıyla transatlantik bağlarda bir çatlak meydana getiren Avrupa-Arap Diyalogu, ABD karşısında elde edilecek stratejik özerkliğin Avrupa için önemini ortaya koymuştur (Colombo ve i Lecha, 2019: 3).

1980'lerin sonundan itibaren yaşanan sistemsel değişiklikler pek çok uluslararası aktörü kendilerini yeniden tanımlamaya ve politikalarını gözden geçirmeye mecbur bırakmıştır. Bu kapsamda, AB hem bölgeye yönelik var olan politikaların beklenen etkiyi doğurmamasından hem de Akdeniz ülkelerinin ekonomik ve sosyal farklılıklarının giderek artmasından dolayı Akdeniz'e yönelik politikasını gözden geçirme ihtiyacı hissetmiştir. Bu zaman diliminde AB ve/veya üye ülkeleri farklı uygulamalara yönelmişlerdir. Söz konusu uygulamalar 1988 yılında başlatılan ancak AT içinde Kuzey-Güney bölünmesini görünür kılması sebebiyle etkili olamayan 5+5 Grubu; yapılanması ve ele aldığı konu başlıkları ile 5+5 uygulaması ile büyük benzerlik gösteren ancak üyelik bazında 5+5 Grubu'ndan farklılaşan Akdeniz Forumu (FOROMED) gibi küçük işbirliği girişimleri ile Yenilenmiş Akdeniz Politikası (YAP) gibi çok-taraflı oluşumları kapsamaktadır (Khader, 2013: 16-18). Pratikteki işbirliği ve kapsamı bakımından diğer iki örnekten farklı bir nitelik taşıyan YAP, 1990 yılında kabul edilmiş ve 1992-1996 döneminde geçerli olacak şekilde bölgesel işbirliği, mali protokoller ile birlikte kalkınma protokollerinin desteklenmesi, Akdeniz ülkelerinin IMF'in empoze ettiği yapısal reformların olumsuz etkilerinden dolayı uğradığı kayıpların telafi edilmesi konularını öncelikli alanlar olarak kabul etmiştir (Kurtbağ, 2003: 79). Ayrıca, ticaret ve finansal işbirliğinin yanında insan haklarının korunması ve çevre gibi yeni konu başlıkları da YAP kapsamına alınmıştır. Kapsadığı konu başlıklarından dolayı YAP, Avrupa ve Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkilere siyasi bir boyut kazandırmış ve ortaklık üzerinde inşa edilen yeni bir dönemi başlatmıştır (Cicioğlu ve Kalaycı, 2012: 218).

İki kutuplu sistemin sona ermesi ile AB'nin Akdenizli üyeleri odak noktalarını Kuzey-Güney bölünmesine kaydırarak Akdeniz'e yönelik yeni bir girişim başlatmışlardır. Güvenliği için güneyindeki

Akdeniz ülkelerinin güvenliğini kendine sorun edinen AB, soğuk savaş ertesinde ortaya çıkan “yeni güvenlik anlayışına” (Öztürk, 2007: 36-42) paralel bir yaklaşımla, bu bölgedeki asıl sorunun askeri bazlı güvenlik meselelerinden ziyade ekonomik farklılıklar, göç akınları, terörizm, otoriter rejimler gibi farklı kaynaklardan doğan sorunlar olduğunun altını çizmiştir. Bu bakış açısıyla bölgeye yönelen AB, 27-28 Kasım 1995 tarihinde yayımlanan ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın yolunu açan Barselona Deklarasyonu ile o zamanki 15 AB üyesi ile 12 Akdeniz ülkesi arasında yeni bir işbirliği başlatmıştır. Deklarasyonda ortaklığın temel hedefinin ikili ilişkilere yeni bir boyut kazandırmak ve Akdeniz havzasını barış, güvenlik ve refahın garanti altına alındığı bir işbirliği alanına dönüştürmek olduğu açıkça belirtilmiştir.

Barselona Deklarasyonunda (1995: 2-7) yer aldığı şekliyle, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, eşitlik, ikili faaliyetleri tamamlayıcılık ve kapsayıcılık ve âdemi merkezîyetçilik olmak üzere üç ilke ve siyasi ve güvenlik ortaklığı; ekonomik ve finansal ortaklık; sosyal, kültürel ve insani ortaklık olmak üzere üç sütun üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu ilkeler ve temel ortaklık alanları çerçevesinde ulaşılması beklenen hedefler ise bölgede demokratik yapının güçlenmesi, serbest pazar ve serbest ticaret ilkelerinin kuvvetlendirilmesi, sorunların dostane ve barışçıl yollardan çözülebilmesi, bölgesel işbirliği ve kültürel diyalogun sağlanması ile bölge ülkelerinden kaynaklanabilecek mülteci akını ve enerji güvensizliğini önleme olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede Avrupa-Akdeniz Ortaklığı AB ile Akdeniz’in güney kıyısındaki ülkeler arasında sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkilerin tüm boyutlarını kapsayan oldukça iddialı bir bölgesel işbirliği programı olarak takdim edilmiştir (Tirkides ve Theophanous, 2011: 326-328). Söz konusu işbirliğinin temel amacı güçlendirilmiş sosyal diyalog ve ekonomik gelişme ile bölgede sağlanacak siyasi istikrar ve güven vasıtasıyla Avrupa kıtasında güvenliğin garanti altına alınmasıdır (Koszel, 2014: 64). Böylece, birleştirilmiş bir bölge olarak Akdeniz, siyasi anlamda AB’ye yönelmiş olacaktır (Behr, 2012a: 75).

1996-2000 yılları arasında başarılı bir şekilde yürütülen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, 2000’li yılların başından itibaren bölgenin jeopolitiğinin de değişmesi ile birlikte işlevselliğini kaybetmeye başlamıştır. Daha da önemlisi, bu ortaklık çerçevesinde Akdeniz ülkelerinin ekonomik modernizasyon ve liberalizasyon süreçlerinin kendi başına hedef değil aksine Avrupa’nın yakın çevresinde kendisi için güvenli bölge yaratmak için başvurduğu araçlar olduğu fark edilmiştir. Çünkü yeni sistemde ve yeni şartlar altında, AB için öncelik kendi güvenliğidir ve AB, Soğuk savaş döneminden farklı olarak, güvenlik tartışmalarını NATO ekseninden kendi bünyesine kaydırma eğilimindedir. Söz konusu değişim sürecini, Avrupa’nın Avrupa-Arap Diyalogu ile başlatılan özerklik çalışmalarının bir devamı olarak yorumlamak mümkündür. Ancak, AB ülkeleri Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile özerkliğini kuvvetlendirmeye çalışırken ortaklığın Akdenizli ülkeleri AB’nin temel hedefinin bölge ülkelerinin ekonomik ve demokratik reformları adına desteklenmesinden ziyade bölgesel istikrar adına “ortak ülkelerin” desteklenmesi olduğunu farketmiştir. Bu farkediş, ortaklığa duyulan güveni sarsmıştır (Khader, 2013: 24). 2000’li yıllar söz konusu güven kaybı neticesinde zayıflayan Avrupa-Akdeniz

Ortaklığının reform çalışmaları ile başlamış ve bölgesel bazda ilerleyen Avrupa-Akdeniz Ortaklığının tamamlayıcısı olarak 2004 yılında ikili ilişkiler bazında ilerleyen AKP'nin ilanı ile neticelenmiştir (Diawol, 2012: 6).

AKP'yi ayrı bir başlık altında incelemeye geçmeden önce, AB'nin Akdeniz bölgesine yönelik olarak geliştirdiği ve özerkliğinin gerçekliği adına önemli göstergelerinden bir olan Akdeniz İçin Birlik projesinden bu noktada bahsetmekte fayda bulunmaktadır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı zayıflama sürecine girmesini fırsat gören Fransa, Akdeniz bölgesine yönelik tarihi ve kültürel bağlarının ve bölge ülkeleri ile geçmişten gelen ilişkilerinin yardımı ve hem bir Avrupalı hem de bir Akdenizli ülke olmanın avantajı ile Akdeniz ülkeleri arasında bir Birlik oluşturma ve bu birlikte liderlik rolü oynama rolünü üstlenmiştir. Söz konusu Birlik projesi Nicolas Sarkozy'nin seçim kozlarından biri ve Akdeniz'de Fransa'nın etki alanını genişletecek siyasi bir proje olarak 2007 yılında ortaya atılmıştır. Seçimleri kazanan Sarkozy seçim sonrasında bu fikrin gerçeğe dönüştürülmesi için çalışmalarına başlamış ve Almanya'nın Doğu Avrupa'daki ayrıcalıklı pozisyonuna karşı Akdeniz'de bir Fransız etki alanı oluşturmak istemiştir (Koszel, 2014: 66). Fransa liderliğindeki Birlik projesinin AB ile kurumsal hiçbir bağının olmaması ve AB'nin sadece Akdeniz'e kıyası olan ülkelerini kapsamaması planlanmıştır. Başta - Fransa'yı AB'nin bir bütün olarak çıkarlarını tehlikeye attığını iddia eden - Almanya olmak üzere Akdeniz'e kıyası olmayan ve Birlik dışında kalması öngörülen AB üyeleri tarafından eleştirilen Akdeniz Birliği bölge ülkeleri tarafından da şüpheyle karşılanmıştır. Bu şartlar altında AB, bir tarafta Doğu Avrupa ile ilgilenen Almanya ve diğer tarafta Güney Avrupa'da liderlik rolü oynama hedefinde olan Fransa'nın başı çektiği iki blok arasında bölünme riski ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu farklılaşma ve ayrışmalar AB içindeki uyum, dayanışma ve tek seslilik için büyük bir risk teşkil etmiş (Miltner, 2010: 27; Koszel, 2014: 68) ve teorik düzlemde devam eden AB'nin stratejik özerkliğinin pratikteki gerçekliğine dair şüpheleri beraberinde getirmiştir.

AB'nin etkili üyelerinden biri olan Almanya'nın muhalefeti ve Merkel'in hem Akdeniz'e yönelik işbirliğinin hem de Doğu Avrupa'ya yönelik politikaların ve girişimlerin tüm AB üyelerini kapsamaması gerektiği yönündeki görüşleri neticesinde Fransa Başkanı Sarkozy Akdeniz Birliği projesini gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Yeni ortaklık, önceki Avrupa-Akdeniz Ortaklığı temelinde oluşturulacak ve tüm AB üyelerini kapsayacak şekilde Ekim 2008 tarihinde Akdeniz için Birlik adı ile yeniden yapılandırılmıştır. Avrupa Akdeniz Ortaklığına dayanan Akdeniz için Birlik projesi, önceki tüm hedeflerin ötesinde, AB üyeleri ile Akdenizli ortakları arasında siyasi işbirliğinin geliştirilmesini, çok taraflı ilişkilerin sahiplenilmesini ve var olan ilişkilerin tüm bölge yurttaşlarının lehine olacak şekilde geliştirilen bölgesel ve alt bölgesel projelerle desteklenmesini hedeflemiştir (Miltner, 2010: 29-30). Akdeniz'e yönelik söz konusu spesifik girişimlerin ve oluşumların yanında Almanya, 2004 yılında kabul edilmiş olan AKP'nin de AB'nin Akdeniz bölgesindeki etkisini kuvvetlendirilebilmesi adına önemli bir araç olduğu fikrindedir.

3. 2. 2004 Sonrası Dönem

AB 2004 yılında tarihindeki en büyük genişleme deneyimini yaşamıştır. Bu genişleme ile birlikte AB'ye kabul edilen yeni üyeler arasında Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile birlikte Malta ve Kıbrıs olmak üzere iki Akdeniz ülkesi yer almıştır. Bu durum AB'nin Akdeniz politikasını da etkileyerek Birliğin bölgeye yönelik politikasını ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini gözden geçirmesini gerektirmiştir. Bu kapsamda bölgeye yönelik ilişkilerin geliştirilmesi için kurumsal yapılanmalara duyulan ihtiyaç AB yetkilileri tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. 2004 yılında kabul edilen Avrupa Komşuluk Politikası ile Avrupa'nın Akdeniz politikası kurumsal ve yapısal bir çerçeveye oturtulmuştur (EEAS, 2021). 2002 yılında kabul edilen *Daha Geniş Avrupa* inisiyatifi ile 2003 yılında kabul edilen *Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Avrupa - Avrupa Güvenlik Stratejisi*'ne dayanarak hazırlanan *Daha Geniş Avrupa – Komşuluk: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerde Yeni bir Çerçeve*" (Commission of the European Communities, 2003) belgeleri AKP'nin temel altyapısını oluşturmaktadır. ABD'nin 2002'de yayınladığı *Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy - NSS)* ve Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikasının dayanaklarından biri olarak 2003 tarihinde yayınladığı *Avrupa Güvenlik Stratejisi (European Security Strategy - ESS)* sırasıyla ABD'nin ve AB'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzeni ve güven(siz)lik ortamına karşı geliştirdiği yaklaşım ile dış ve güvenlik politikalarında belirginleşen temel farklılıkları ortaya koymuş ve transatlantik ilişkilerde derinleşen çatlağı açığa çıkarmıştır. Literatürdeki tartışmalarda ABD "dünya için devlet hizmetleri sağlayıcısı" olarak resmedilirken AB "normatif ve sivil bir güç" olarak tanımlanmış (Smith, 2008); iki tarafa yönelik Marslı-Venüslü, tek taraflı-çok yönlü, askeri güç-ticari güç, savaş gücü-uygar güç, gibi zıt kavramlar atfedilmiştir (Üste, 2012: 82-83).

Söz konusu çatlak sadece ABD ve AB arasında değil AB'nin kendi içinde de var olan bir ayrışmadır. Kurulduğu günden itibaren Avrupa entegrasyonu içinde hissedilen Fransa ve Almanya'nın başını çektiği Avrupacı kanat ile İngiltere ve Danimarka'nın başını çektiği Atlantikçi kanat ayrışmasının (Cebeci: 152-158) 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile kendini tekrar hatırlatması AB'nin iç uyumunun ve güvenlik ve dış politika alanlarında ortak bir sese sahip olmasının güçlüğü göstermektedir. Avrupacı kanat AB'nin özerklik arayışı için ısrarcı olurken Atlantikçi kanat ise Avrupa'nın savunma ve güvenliğinin transatlantik işbirliği çerçevesinde ve ABD işbirliği ve NATO aracılığıyla sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Avrupa'nın savunmasında NATO'nun birincil rolüne ve ABD'nin askeri varlığına öncelik veren Atlantikçi grup bu işbirliğini tehlikeye atacak özerk bir Avrupa fikrine karşı çıkmaktadır.

AB içindeki Avrupacı - Atlantikçi ayrışması özerklik arayışını güçleştirirse de Avrupacı kanadın öncülüğünde AB'nin özerkliğini güçlendirecek somut politika girişimleri devam ettirilmektedir. AKP da bu girişimlerin bir neticesi olarak 2004 yılında ilan edilmiştir. AB'nin güneyindeki komşularının, yakınlığı nedeniyle, Avrupa güvenliği için hayati önemi ve bu komşu ülkelerin AB'ye yönelik terör eylemlerinin kaynak ülkesi olma potansiyeli göz önüne alındığında iki taraf arasında güvenlik

alanındaki işbirliği girişimleri de beklenen gelişmelerdir (Kaunert ve Léonard, 2011: 288). AKP, AB'nin güney komşularıyla önceki yıllarda özerklik arayışlarının neticesi olarak gerçekleştirmiş olduğu Avrupa-Arap Diyaloğu ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı tecrübelerine dayanmaktadır. Adı geçen tüm bu girişimlerinde güvenlik konusunu öncelikli gündem maddeleri arasında değerlendirilen AB, önceki girişimlerindeki eksiklikleri gidermek amacıyla AKP'yi kabul etmiştir. AB'nin resmi belgeleri, AKP'nin siyasi ve ekonomik reformların önemine vurgu yapsa da AKP'nin arkasında yatan asıl itici gücün AB için bölgeden kaynaklanabilecek güvenlik endişeleri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra terörist saldırılar, AB ve üye ülkelerinin güvenlikle ilgili gündem maddelerinin başında gelmektedir. AKP'nin de temel hedefi AB'nin komşuları ile işbirliği yoluyla kendi güvenliğini sağlamaktır (Kaunert ve Léonard, 2011: 289).

2004 yılında yayımlanan *Avrupa Komşuluk Politikası – Strateji Belgesi* ise AKP'nin resmi dayanak belgesidir. Bu belge ile AB, tarihindeki en büyük genişleme dalgası ertesinde yeni komşuları olarak ortaya çıkan ülkelerle işbirliğini artırarak istikrarı, güvenliği ve refahı paylaşmak istediğini ortaya koymuştur. AB, Doğusundaki ve Güneyindeki en yakın komşularını kapsayacak şekilde bir dost ülkeler çemberi oluşturmak ve bu çemberde yer alan komşu ülkelerle karşılıklı yarar çerçevesinde yakın siyasi ilişkiler ve ekonomik bütünleşme tesis etmek istemiştir. Böylece bu bölgelerdeki güvenliği ve istikrarı güçlendirebilecek, dolayısıyla komşularından kendisine yönelmesi muhtemel tehdit kaynaklarını ortadan kaldıracak ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi Avrupa değerlerinin komşu coğrafyalarda da hâkim olmasını sağlayabilecektir (Yazgan, 2018: 23).

AB, AKP'nin uygulanması ile komşu bölgelerinde yer alan ülkelerdeki otorite boşluklarını gidermeyi; serbest piyasa ekonomisinin araçları vasıtasıyla bu ülkelerin ekonomik sistemlerine müdahale edebilmeyi; güvenlik alanındaki işbirliği ile bu ülkelerden kendisine gelebilecek olan insan kaçakçılığı, düzensiz göç, terör saldırıları gibi tehditleri bertaraf etmeyi hedeflemiştir (Commission of the European Communities, 2004). Böylece, sadece bölge ülkeleri için değil kendisi için de tamamen güvenli ve istikrarlı bir bölge oluşturmuş olacaktır. Bu kapsamda AB'nin Akdeniz bölgesine yönelik yeni bir girişimi olarak uygulamaya konan AKP'nin iki özelliğinden söz etmek mümkündür. İlk olarak, AKP, iyi komşuluk ilişkisi kurma girişimi olarak oluşturulmuştur. Komşu ülkelerle oluşturulan dostlar çemberinde sadece AB değerlerine değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal alanda da AB standartlarına ve hukukuna dayanan bir ilişki tesis edilecektir. Bu politikayla komşuluk ilişkilerinde refah düzeyinin ve güvenliğin artırılması önemsenmiştir. AKP'nin ikinci özelliği ise sınır ötesi işbirliğini de içeren farklı araçlar vasıtasıyla Birliğin komşuluk ilişkisinde yeni bölünmeleri engelleme girişimi olarak düşünülmüş olmasıdır (Ünal, 2017: 159; Smith, 2005: 763). Böylece, AB, komşu ülkelerde yaşanması muhtemel ekonomik, siyasi, sosyal ve güvenlik sorunlarının Birliğe sirayet etmesini engellemek adına gereken tedbirleri alabilecektir (Romeo, 1998: 21-24).

AB, Güney komşularına yönelik uyguladığı AKP kapsamında başından itibaren kendi güvenlik ve istikrarına öncelik vermiştir (Yazgan, 2018: 24). Bu önceliğe odaklanarak kendi değer yargıları-

ilkeleri-normları ile söz konusu bölge ülkelerinin önceliklerini ve hassasiyetlerini dikkate almadan uygulamaya koyduğu AKP fiiliyatta beklenen kazanımları sağlayamamıştır. AB'nin bu başarısızlığının arkasındaki başlıca nedenler hem AB'den hem de komşu ülkelerin kendilerinden kaynaklanmaktadır. AKP kapsamında farklı yapıda pek çok ülkenin bulunması, AB'nin o zaman diliminde yaşadığı iç sorunlar ve Birlik kurumlarının “komşu ülkelerden” gelen taleplere duyarsız kalması bu politikayı en başından sorunlu kılmıştır. Aynı zamanda, AB değerler üzerinden inşa ettiği ve bölge ülkelerine söz verdiği reform desteklerini, terörizm kaygısı ve güvenlik endişesiyle arka plana itmiştir (Kaunert ve Léonard, 2011: 289-291). Netice itibariyle, AB'nin güvenlik endişeleri AKP'nin dönüştürücü gücünü ve etkisini zayıflatmıştır (Dannreuther, 2006: 183-184). 11 Eylül saldırılarından itibaren gözlenen küresel güvenlik endişesi karşısında, AB'nin Akdenizli komşularıyla terörizme karşı mücadele beklentisi, bu ülkelere karşı demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler gibi AB değerleri doğrultusundaki işbirliği yükümlülüklerini göz ardı etmesine neden olmuştur. Diğer taraftan komşu ülkelerin AB'ye ve AB'nin uyguladığı politikalara karşı tepkisi ve kendi içinde yaşadıkları istikrarsızlıklar, yeterli bütçelerinin olmaması ve genişleme politikasında aday ülkelere vaat edilen üyelik seçeneğinden mahrum olmaları bu ülkelerin de AKP'yi benimseyip uygulamasını zorlaştırmıştır (Smith, 2005: 767; Akgül Açıkmeşe, 2005: 24).

Yukarıda belirtilen olumsuzluklar nedeniyle AKP'den beklediği etkiyi göremeyen AB'nin, özellikle Arap ayaklanmaları ile birlikte bölgede sürdürülebilir istikrar sağlayıcı rolünü oynaması zorlaşmıştır. Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan ve hızla diğer bölge ülkelerine yayılan gelişmeler karşısında AB ortak bir tutum belirlemede ve pozisyon almada başarılı olamamıştır. Bu kapsamdaki en belirgin örneklerden biri Tunus'taki olayların etkisiyle Şubat 2011 tarihinde Libya'da ortaya çıkan siyasi kriz ve iç savaşa karşı AB'nin ortak bir tepki gösterememesidir. Öyle ki, AB 1992 yılından beri kurmaya çalıştığı ve 2004 yılında operasyonel hale getirilen Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamındaki girişimlere ve askeri hazırlıklara rağmen Libya krizi karşısında sessiz ve hareketsiz kalmıştır. Fransa, AB'nin ortak bir operasyon düzenlemesi gerektiğini savunurken Almanya, AB'nin sivil kimliğine vurgu yapan Estonya ve Polonya dahil bir grup Doğu Avrupa ülkesi ile birlikte böyle bir operasyona karşı çıkmıştır (Akgül, 2011:57). Netice itibariyle üye ülkeler arasındaki fikir, öncelik ve politika ayrılıklarından ve çıkar çatışmalarından dolayı AB, Libya operasyonunu Mart 2011 tarihinde NATO'ya devretmiş ve NATO imkan ve kabiliyetlerine muhtaç olduğunu bir kez daha göstermiştir (Madak ve Gençalp, 2020: 8). Operasyon NATO'ya devredildikten sonra yirmi yedi üye ülkeden beşi (İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika ve Danimarka) hava bombardımanına katılmış; dört üye ülke (İsveç, İspanya, Hollanda ve Yunanistan) hava desteği sağlamakla yetinmiştir. Bulgaristan ve Romanya ise silah ambargosunu desteklemek için gerçekleştirilen deniz operasyonunda görev almıştır. Geriye kalan AB üyeleri hiçbir surette Libya'ya düzenlenen operasyonlara katkı sağlamamıştır (Madak ve Gençalp, 2020: 6-8). Libya krizi, AB üyelerinin Akdeniz politikasındaki çıkar farklılıklarını ortaya koyması açısından sembol önemdedir. Dış politika sorunlarına ortak ve uyumlu politikalar geliştirme kapasitesinden uzak

olması AB'nin stratejik özerkliğinin önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır (Koenig, 2011: 13; Stavridis, 2014: 1).

Yukarıda bahsedilen örnekler, AB'nin bölgenin değişen jeopolitik yapısında kendi pozisyonunu tanımlamada geç ve hatta yetersiz kaldığını göstermektedir (Behr, 2012a: 87). Bu yetersizliğinin farkında olan AB, 2011 yılının Mart ayında yayımlanan *Güney Akdeniz İle Demokrasi ve Paylaşılan Refah İçin Ortaklık* bildirgesini “farklılaştırılmış yaklaşım” ilkesine dayanarak hazırlamış; bölgedeki ülkelerin tümü birbirinden farklı olduğu için her bir ülkenin kendi koşullarına ve özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir (Ünal, 2017: 164). Diğer taraftan aynı bildirge ile bölgeye yönelik izlenen politikada öncelik alanları demokratik dönüşüm ve kurumsal yapının yeniden inşası, sivil toplum ile işbirliği ve kapsayıcı bir ekonomik büyüme ve kalkınma olarak belirlenmiş; teşvik odaklı bir yaklaşımla bölge ülkelerine verilecek teşviklerin bu ülkelerin kendi performanslarına bağlı olacağı belirtilmiştir (European Commission, 2011a: 2-3). “Daha fazlası için daha fazlası” (Bicchi, 2014: 323) ile formüle edilen bu ilişki kapsamında söz konusu ülkelerdeki demokrasi ve insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmek için yaptırımlar da getirilmiştir (Behr, 2012b: 9).

2011 Mart tarihinde yayınlanan bu bildirge temelinde AB, Mayıs 2011'de bir başka belge daha yayımlamıştır. *Değişen Komşuluk İlişkilerinde Yeni Yaklaşım* (European Commission, 2011b: 2) başlıklı bu bildirge de benzer bir şekilde karşılıklı hesap verilebilirlik ile insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi temel değerleri vurgulamış ve asıl amacın söz konusu değerler ve ilkeler çerçevesinde kurulacak sağlam ilişkiler olduğunu belirtmiştir. Bu amaca ulaşmak için de AB bazı hedefler ortaya koymuştur. Söz konusu hedefler derin demokrasi anlayışının desteklenmesi, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma, bölgesel ortaklıklar ve tutarlı bir politika çerçevesi olarak tanımlanmıştır.² Mayıs 2011 bildirgesinde öngörülen karşılıklı ilişki de AB'nin koşulluluk ilkesine bağlanmıştır. Böylece, AKP, Güney komşularının yıllık bazda denetlendiği, ülkesel reformların değerlendirildiği ve bu değerlendirmeler neticesinde AB'nin kendi pozisyonunu tanımladığı bir araç haline gelmiştir.

Yukarıda belirtilen konu başlıkları çerçevesinde uygulanacak olan revize edilmiş AKP vasıtasıyla AB, önceki politikasına benzer bir biçimde, komşu ülkelerinin demokrasi inşa süreçlerini ve ekonomik kalkınmalarını güçlendirmeyi ve böylece yakın çevresinin kendi adına istikrarlı ve güvenli ülkelerle çevrenmesini amaçlamıştır. Bu kapsamda, belirtilen hedeflere ulaşma adına “temel adım değişikliği” olarak da kabul edilebilecek olan 3Ms programını da yürürlüğe koymuş; ve para (money), pazar (market) ve hareketlilik (mobility) vaatleri ile ekonomik ve sosyal sıkıntılarla karşı karşıya gelen bölge ülkelerine destek olmayı amaçlamıştır (Bicchi, 2014: 323). Getirilen bu yeniliklere rağmen 2011 yılında yayımlanan dokümanlar kapsamında kabul edilen politikalar, AB'nin bölgeye yaklaşımında özünde bir

² Detaylı bilgi için bkz. Senem Aydın Düzgit. 2013. “Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası”. (Ayhan Kaya (ed.)). *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz* kitabı içinde. İstanbul: Hiperlink Yayınlar, 73.
Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi / Journal of Management and Economics Research

değişiklik olmadığına göstergesidir (Gozzi, 2018: 28). Koşulluluk ilkesini merkeze alarak “istikrar ortaklığından demokrasi ortaklığına” (Behr, 2012: 76) geçişi temsil ettiğini iddia eden AB, derin demokrasi hedefine varan komşu ülkelere daha çok yardım (money), daha fazla pazar imkânı (market) ve kendi sınırları dâhiline kabul edecek şekilde daha fazla hareketlilik olanağı (mobility) sözünü vermiştir. AB’nin özünde yaptığı ise söz verdiği vaatlerle karışıklık ve istikrarsızlığın hâkim olduğu bir coğrafyada, bu coğrafyanın ülkelerinin taleplerini göz ardı ederek kendisi için güvenli bölgeler oluşturmaktadır.

AKP’nin orijinal halinde bazı aksaklıklar ve zayıflıklarla hayata geçirilmiş olması söz konusu politikadaki eksikliklerin bölgesel gelişmelere bir tepki niteliğinde geliştirilen değişiklikler, güncellemeler ve iyileştirmelerle giderilmesini mümkün kılmamaktadır. 2011 yılındaki revizyonla AKP’de bazı iyileştirmeler yapılmış olsa da Arap ayaklanmalarının farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurması ve AB’nin hala etkin ve etkili olarak bir cevap verememesi revizyonla ilgili tartışmaları beraberinde getirmiştir. Çevresindeki bu istikrarsızlığın kendisine sıçramasından endişe eden AB bir kez daha politikasını gözden geçirme zorunluluğu duymuştur. 2004 yılından itibaren kendisine koyduğu hedefleri tekrar ederek; komşu coğrafyalarda kendisine güvenli bir çevre oluşturmak, yoksul komşularının kalkınmasına yardımcı olmak, istikrar ve güvenlik için komşularla daha fazla işbirliği yapmak adına 2015 yılında *Gözden Geçirilmiş Avrupa Komşuluk Politikası* (European Council, 2015) adıyla yeni bir belge kabul etmiştir. Mevcut politikası revize edilerek hazırlanan bu belge göç akınları ile mücadele ve komşu ülkelerde sürdürülebilir ekonomik ve sosyal büyüme ve kalkınma hedeflerini merkeze almış (Gozzi, 2018: 30) ve bu hedeflere ulaşabilmek için, önceki politikalara benzer bir şekilde, farklılaştırma, odaklanma, sürece sahip çıkma ve esneklik olmak üzere dört farklı öncelikli alan ilan etmiştir.

Belirtilen öncelikli alanlar ile AB ve komşu ülkeleri arasında, ülkelerin durumlarına göre farklılaştırılmış ilişkiler tesis edileceği ve karşılıklı ilişkilerde sadece AB’nin değil komşu ülkelerin kendilerine özgü talep ve ihtiyaçlarının da dikkate alınacağı; böylece şimdiye kadarki uygulamalarda eksikliği hissedilen komşuluk politikasının komşular tarafından da sahiplenilmesinin sağlanacağı vurgulanmıştır. İki tarafın ortak çıkarına olan konular ticaret, sürdürülebilir kalkınma, enerji güvenliği, iyi yönetim ve göçmenlik ve hareketlilik olarak belirtilmiştir. AB’nin söz konusu yeni revizyonu ile AKP’nin hem içeriğinin hem de uygulama sisteminin değişmesi gerektiği belirtilmiş ve yenilenmiş komşuluk politikası ile AB ve komşuları arasında daha etkin ve etkili bir ortaklığın tesisinin yollarının bulunacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda sivil toplum aktörleri ile ekonomik ve sosyal aktörlerin sürece dâhil edileceği belirtilmiştir (European Commission, 2015). Ancak tüm iyi niyetine ve alternatif iş birliği yolları ve olanakları için harcanan çabaya rağmen hem tüm komşu ülkelerin aynı derecede istekli olmaması hem AB’nin hala kesin ve net bir stratejisinin bulunmaması gözden geçirilen AKP’nin eksiklikleri olarak göze çarpmaktadır (Gozzi, 2018: 31). Bu eksikliklerinin temel nedeni ise en hayati

konularda bile AB üye ülkeleri arasında bir mutabakata varılamamasıdır. Göç, bu konuların başında gelmektedir.

2011 yılında Suriye iç savaşı ile uluslararası bir sorun olarak baş gösteren ve 2013 yılında AB için doğrudan bir tehdit haline gelen göç sorunu Birliğin iç uyumunu tehdit etmektedir. Euro krizinin Birliği Kuzey (alacaklı) ve Güney (borçlu) ülkeler olarak ayrıştırmasından sonra göç sorunu neticesinde Almanya'nın başı çektiği Batı ülkeleri ile Macaristan'ın liderliğinde Visegrad ülkelerinin başını çektiği Doğu ülkeleri arasındaki ayrışma göç krizinin AB üzerinde yarattığı en somut ve belirgin etkidir (Morillas, 2015: 21). AB üyesi ülkelerin artan göç dalgalarına karşı ortak bir strateji geliştirememesinin nedeni göç ve sığınma gibi ulusal egemenlik açısından hassas konularda üye devletlerin egemenlik devrini reddetmelerinden dolayı ortak bir göç ve sığınma politikasının oluşturulamamasıdır (Benková, 2017:1). Göç konusunda gösterilen bu hassasiyet ve ülkeler arasındaki farklılaşma, ulusal egemenlik için aynı derecede önemli olan güvenlik ve savunma odaklı oluşturulması planlanan stratejik özerklik için de geçerlidir. Belirtilen alanlarda yaşanan çatlaklar AB üyesi ülkelerin, ulusal hassasiyeti yüksek konularda, tam bir birlik ruhuna ve bu anlayışla fiiliyete geçirilebilecek stratejik özerkliğe hazır olmadıklarını göstermektedir.

AB'nin 9 Şubat 2021 tarihinde yayımladığı *Güney Komşuluk Bölgesi ile Yenilenen Ortaklık: Akdeniz İçin Yeni Gündem* belgesi Birliğin güney komşu ülkeleri ile stratejik ortaklığını yenilemek hedefiyle uygulamaya koyduğu yeni bir girişimdir. Önceki politikalarından farklı olarak daha insan odaklı tasarlanan bu girişim pandemi ile etkileri daha çok hissedilen ekonomik ve sosyal sorunların çözümünü daha demokratik ve güvenli, daha yeşil, müreffeh ve kapsayıcı bir komşuluk bölgesinin oluşturulması ile hedeflemektedir. *Yeni Gündem*, kriz sırasında belirlenen yeni işbirliği alanlarını ve biçimlerini içermekte; yeni ortaklıklar için fırsatlar sunmakta ve sürdürülebilir refahın ancak Akdeniz genelinde güçlü ortaklıklar içinde inşa edilebileceği inancına dayanmaktadır. Böylece, bölge insanların hayat kalitelerinin artırılması, ekonomik iyileşmelerinin sağlanması ve karşılıklı ilişkilere yeni bir dinamizm kazandırılması amaçlanmaktadır. Söz konusu hedeflere ve amaçlara ulaşabilmek için *Akdeniz İçin Yeni Gündem* belgesi insani gelişme, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü; refahın inşası ve dijital dönüşüm; barış ve güvenliği tesisi; göç ve hareketlilikle mücadele ve yeşil dönüşüm olmak üzere beş öncelik tespit etmiştir (European Commission, 2021). *Yeni Gündem* söz konusu hedef ve önceliklerle AB'nin kendi içindeki birlik ve beraberliğinin daha da güçlendirilmesini, komşu bölgelerle iletişimi sağlamlaştırarak Akdeniz'in iki yakası arasındaki dayanışmanın kuvvetlendirilmesini ve ilişkilere yeni bir ivme kazandırılmasını hedeflemektedir.

AB'yi böyle bir yeni girişimi başlatmaya iten sebeplerin başında mevcut şartlar altında iki tarafın da maruz kaldığı sıkıntılar gelmektedir. COVID-19 pandemisi ile birlikte ülkelerin siyasi ve ekonomik yükü artmakta ve söz konusu sorunlar sağlık sistemleri üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. Bölge ülkelerinden Suriye, Libya, İsrail-Filistin'de çatışmalar devam etmektedir. Çatışmaların neden olduğu insani zararlar ile düzensiz göç, aşırılık yanlısı politikalar ve/veya terör saldırıları Akdeniz'in hem

kuzeyinde hem güneyinde ciddi riskler doğurmaktadır. *Yeni Gündemin* önceki politikalarından önemli bir farkı dijital dönüşüm ve yeşil ekonomi gibi daha önce tartışılmamış konu başlıklarını merkezine almasıdır. Bu kapsamda, uluslararası finans kuruluşları ve özel sektör işbirliği ile bölgeye kamu ve özel yatırım imkanları götürülmesi ve bu imkanlarla yeşil-dijital-esnek ve adil bölgesel iyileşmeye katkı sağlanması amaçlanmıştır. Eğitim ve istihdam olanakları ile gençlerin ve kadınların, yeni finansal araçlarla KOBİ'lerin desteklenmesine önem verilmiştir.

Ancak AB'nin *Yeni Gündeminin* de ne kadar yeni olduğu ve ne kadar başarılı olacağı tartışmaya açıktır. Daha da önemlisi, AB'nin tüm iyi niyetine ve bölgenin iyileştirilmesi yönündeki söylemlerine ve çabalarına rağmen bu hedeflerin bölgedeki otoriter rejimlerle nasıl tutturulacağı şüphelidir. Göç ve hareketlilik için bu girişimin yeni bir başlangıç olacağı belirtilse de yasal göçte sınırlamaların kolaylaştırılması ve düzensiz/yasa dışı göçün geri dönüş anlaşmaları ve geri kabul anlaşmaları ile kontrol altına alınması AB'nin zaten uygulamakta olduğu politikalar. Belirtilmesi gereken bir başka nokta ise göçün kontrolü veya istikrarın sağlanması adına bölgedeki otoriter rejimlerin AB'den fon almaya devam etmekte olduğudur. Bu gerçekler ışığında, AB'nin 2021 yılında kabul ettiği *Yeni Gündemin*, bölgeye yönelik hali hazırdaki politikaları ile benzer bir yapıda olduğunu ve mevcut politikadaki zorlukların tekrarının da yüksek bir olasılık olduğunu söylemek mümkündür (Moran, 2021).

Diğer taraftan AB tarafından komşu ülkelere vaat edilen fon ve finansal kaynaklar net değildir ve yine demokrasi, hukukun üstünlüğü, kurumsal reformlar, sivil toplumun etkinleştirilmesi, kadınların ve gençlerin güçlendirilmesi gibi bazı AB değerlerine ve kriterlerine bağlanmıştır. Ancak, pandeminin de etkisi ile artan ekonomik ve sosyal sıkıntılarla uğraşan güneyli komşularda söz konusu değer ve kriterleri karşılamak adına gerekli olan reform isteğinin ve siyasi enerjinin varlığı şüphelidir. AB'nin bölge ülkelerinin sorunları ve öncelikleri yerine kendi ihtiyaçlarına odaklanarak bölgeye yönelik oluşturduğu politikaları, netice itibarıyla iki tarafın birbirinden beklentileri arasında bir boşluk doğmasına neden olmaktadır. Daha da önemlisi, AB'nin Avrupa merkezci ve bölge ülkelere yukarıdan bakan tutumu bu ülkeleri AB ile ortak statüsünden ziyade AB'ye bağımlı hale getirmekte (Lepri, 2021) ve komşu ülkeleri bölgede var olan diğer aktörlere yönlendirmektedir. Netice itibarıyla AB'nin bölgedeki etkin stratejik özerkliği yara almaktadır.

4. SONUÇ

Stratejik özerklik AB'nin güvenliği için kendi başına yükümlülük almasını ve iç uyumunu sağlayarak ortak bir tutum geliştirmesini gerektirmektedir. AB'nin 1970'lerden itibaren Akdeniz bölgesine yönelik uygulamaya koyduğu Avrupa-Arap Diyalogu, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Akdeniz için Birlik Projesi ve son olarak 2004 yılında kabul edilen AKP ve AKP'nin revizyonları AB'nin bölgeye yönelik stratejik bir aktör olmanın gerektirdiği net bir stratejiden yoksun olduğunu göstermektedir. Daha da önemlisi üye ülkeleri arasında Akdeniz bölgesi özelinde gözlenen bölünmüşlük

ve uyumsuzluk, AB'nin özerkliğine küresel boyutta da zarar vermektedir. AB, uzun dönemli siyasi hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için sahip olduğu araçları ile ilgili somut tartışmalar yerine ortaya çıkan sorunlara reaktif tepkiler vererek günlük çarelerle çözüm üretme yoluna gitmekte ve uzun dönemli çıkarlarını heba etmektedir (Assebug, 2014). Bölgesel ortakları ile var olan siyasi ve ekonomik ilişkilerine rağmen bölgedeki gelişmeleri şekillendirmede etkisiz kalmakta, özerk bir aktör olabilme kapasitesini uluslararası arenada tartışmaya açmaktadır.

AKP; 2004 yılında kabul edildiği zaman komşu bölgelerdeki ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerinin egemen olduğu, Birliğin temelinde yer alan değerler üzerinde yükselen ve işbirliği temelinde yakın ve barışçıl ilkelerle özdeşleştirilen özel bir ilişki kurulması hedeflenmiştir. Ancak bölgede yaşanan gelişmeler AB'nin Güney komşularının yer aldığı Akdeniz coğrafyasını istikrarsızlaştırmış ve AB'yi hedeflerine ulaşmada başarısız kılmıştır. Diğer bir deyişle AB'nin beklentileri ve elde ettikleri arasında bir boşluk açığa çıkmıştır. AB, ilerleyen yıllarda, yaptığı iyileştirmeler ve güncellemeler ile bu boşluğu doldurmaya çalışsa da aslında sürekli kendini tekrarlayan politikalar izlemiştir. Netice itibarıyla, AB'nin Doğu ve Güney komşu bölgelerinde etkin ve özerk bir aktör olarak hareket etme isteği gerçeklerle uyuşmamaktadır. Çatışma ve istikrarsızlığın giderek arttığı ve bölgesel ve küresel güçlerin müdahalesine gittikçe daha açık hale gelen Güney komşu bölgesinde AB, yaşanan gelişmelere ve diğer aktörlere bağlı olarak tepkisel mahiyette politikalar izlemekte ve hareket kabiliyetini sınırlı olarak hissettirebilmektedir.

2010 yılında başlayan Arap ayaklanmaları ile bölgede yaşanan gelişmeler neticesinde, yakın çevresinde bir dostlar ülkeler çemberi oluşturma hedefi ile yola çıkan AB kendisini bir ateş çemberi içinde bulmuştur. Hali hazırda AB'nin güney komşu bölgesi, hâkimiyetini güçlendirmek isteyen bölgesel ve küresel aktörler ile ulus-üstü gruplaşmaların şiddet eylemleri ile oldukça istikrarsız ve karmaşık bir durum arz etmekte ve bu güçler bölgesel gelişmeleri şekillendirmektedir. Donmuş çatışmalar, komşu ülkelerde uluslararasılaşmış iç savaşlar ve süregiden otoriter rejimler AB'yi bölgeden uzaklaştırırken; AB'nin bölge ülkelerine tavrı ve tutumu ise kendi komşularını bölgede bulunan ve kendilerine koşulsuz ve şartsız maddi ve teknik destek sunan Çin ve Rusya gibi diğer aktörlere itmektedir.

AB'nin bölgeye karşı başından itibaren hissedilen demokrasi - istikrar gerilimi halen çözülebilmemiş değildir ve istikrar ve güvenlik önceliği AB'nin 2011, 2015 ve 2021 dokümanlarında açıkça görülmektedir. Daha da önemlisi, istikrar ve güvenlik endişesi ile hareket eden AB'nin bazı üyeleri bölgede otoriter rejimler ile işbirliğine gidebilmektedir. Birliğin kuruluş ilkelerine ve felsefesine aykırı olan söz konusu işbirliği pratikleri, Birlik içinde üyeler arasında ayrışmalara ve çatışmalara neden olmakta ve AB projesinin temellerini zayıflatmaktadır. İşte bu durum, AB'nin stratejik özerklik iddiası için ciddi bir engel teşkil etmektedir. AB'nin stratejik özerkliği ve bu özerklik neticesinde tek ses olarak hareket edebilen bir aktör olarak tanınması, kendi içinde bir bütün olarak hareket etmesine bağlıdır. Üye ülkeler arasında komşu ülkelere yönelik "birlik/bütünlük eksikliği" bölgede güvenin inşası, gerilimin

düşürülmesi ve çatışmaların çözümü için gerekli olan girişimlerin başarılı bir şekilde uygulanma şansını azaltmakta ve dolayısıyla AB'nin özerklik iddiasını zayıflatmaktadır.

AB'nin Akdeniz'e yönelik girişimleri stratejik özerkliğinin bir yansımasıdır ve AB, bu bölgede stratejik özerkliğini ispatlayacak araçlara sahiptir. Öncelikle AB'nin bölge ülkeleri nezdinde diplomatik bir ağırlığı söz konusudur. Ortak bir siyasi tutum geliştirebildiği takdirde AB, bu ağırlığı temelinde arabulucu rolü oynayarak bölgesel çatışmaların durdurulmasına katkı sağlayabilecektir. AB'nin bölgeye yönelik ekonomik yardımları da stratejik özerkliği adına önemli bir başka kapasitesidir. Bölge ülkelerine sunduğu insani yardım ve çatışma sonrası yapılanma plan ve yardımları AB'nin egemen aktörlüğünün göstergeleridir. AB'nin bölgedeki en zayıf noktası ise, elindeki olanaklardan istediği şekilde yararlanamaması ve Akdeniz coğrafyasında, bölgesel olayların ve diğer aktörlerin insafına kalmış durumda olmasıdır. COVID-19 pandemisinin etkisinin oldukça ciddi olarak hissedildiği bu bölgede yaşanan insani felaketler, donmuş çatışmaların her an istikrarsızlık kaynağı olarak çatışmalara dönme riski ve AB'nin bu gelişmelere müdahale gücünün eksik olması AB'nin bir dünya gücü olma söylemini ve dolayısıyla stratejik özerkliğini zayıflatmaktadır. AB, kısa ve uzun dönem çıkarlarını dengeleyerek siyasi hedeflerini netleştirir; pro-aktif bir tutumla diplomatik, siyasi ve ekonomik kaynaklarını etkin olarak kullanabilir ve kendi içindeki bölünmeleri engelleyebilirse hem Akdeniz bölgesi özelinde hem de uluslararası sistemde egemen, stratejik bir aktör olarak tanınma fırsatını yakalayabilecektir. Ancak, mevcut şartlar altında tüm girişimlerine ve etkili bir stratejik özerkliğe sahip olma ihtiyacına rağmen, AB'nin komşuluk yaklaşımı özelinde Akdeniz'e yönelik uygulamalarındaki hataları ve eksiklikleri ve bölgeye yönelik net bir stratejiden yoksun olması AB'nin stratejik özerkliğinin gerçekçiliğini sorgulatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgül Açıkmeşe, S. (2005) "Management of Security in EU's Neighborhood: Union's Tactics Revisited", *Perceptions: Journal of International Affairs*, 10(3): 1-25.
- Akgül, Ö. (2011), "External Intervention in Libya's Civil War: What is the Position of the European Union in the Revolution?", *Ortadoğu Analiz*, 3(36): 51-59.
- Albinyana, R. ve Fernández, F. (2018), *From the Euro-Arab Dialogue to a Euro-Arab Summit: Revamping the EU-Arab Partnership*, <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/01/From-the-Euro-Arab-Dialogue-to-a-Euro-Arab-Summit-Revamping-the-EU-Arab-Partnership.pdf>.
- Asseburg, M. (2014) "The EU in the Middle East and North Africa: Helpless Bystander Rather Than Effective Democracy Promoter or Stabilizing Force", *Stiftung Wissenschaft und Politik - SWP Comments* 50, https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2014C50_ass.pdf

Aydın Düzgüt, S. (2013) “Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası”, A. Kaya (ed.) Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 63-75.

BARNES-DACEY, J. VE DWORKIN, A. (2020) “PROMOTING EUROPEAN STRATEGIC SOVEREIGNTY IN THE SOUTHERN NEIGHBOURHOOD”, EUROPEAN COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS – POLICY BRIEF, [HTTPS://ECFR.EU/PUBLICATION/PROMOTING-EUROPEAN-STRATEGIC-SOVEREIGNTY-IN-THE-SOUTHERN-NEIGHBOURHOOD](https://ecfr.eu/publication/promoting-european-strategic-sovereignty-in-the-southern-neighbourhood).

Behr, T. (2012a) “The European Union’s Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots?”, Amsterdam Law Forum, 2(2): 76-88.

Behr, T. (2012) “After the Revolution: The EU and the Arab Transition”, Notre Europe – Policy Paper 54, http://www.institutdelors.eu/media/eu_arabtransition_t.behr_ne_april2012.pdf?pdf=ok.

Benková, L. (2017) “Europe’s Response to the Migration Crisis”, Fokus, 3: 1-4, https://www.aies.at/download/2017/AIES-Fokus_2017-03.pdf.

Bicchi, F. (2014) “The Politics of Foreign aid and the European Neighbourhood Policy Post-Arab Spring: ‘More for More’ or ‘Less of the Same’”, Mediterranean Politics, 19: 318-332.

Biscop, S. (2019) “European Strategic Autonomy and the Use of Force”, Egmont Paper 103, <https://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2019/01/EP103.pdf?type=pdf>.

Cebeci, M. (2018) “AB’nin Güvenlik ve Savunma Politikalarında Güncel Tartışmalar”, S. Baykal, S. Akgül Açıkmeşe, B. Akçay ve Ç. Erhan (ed.), Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri - ATAUM 30. Yıl Armağanı. Ankara, 151-178.

Cerviñoi F. J. D. (2021), “European Strategic Autonomy: neither with you, nor without you”, IEEE Analysis Paper 13, https://www.ieee.es/Galerias/fichero/docs_analisis/2021/DIEEEA13_2021_FRANDAC_Autonomia_ENG.pdf.

Cicioğlu, F. ve Kalaycı, R. (2012) “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci”, A. Ayata ve M. Ercan (ed.), Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri, İlişkilerin Siyasi, Askeri, Ekonomik ve Kültürel Çerçevesi. Ankara: Nobel Yayınevi, 213-235.

Colombo, S. ve i Lecha, E. S. (2019) “A Half-Empty Glass: Limits and Dilemmas of the EU’s Relations to the MENA Countries”, MENARA Working Papers, 32, file:///C:/Users/DEO/Downloads/MENARA_Working%20paper_32_19.pdf.

Commission of the European Communities (2003) “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament - COM(2003) 104 final - Wider Europe - Neighbourhood:

A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”,
https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf.

Commission of the European Communities (2004) “Communication from the Commission – COM(2004) 373 final - European Neighbourhood Policy – Strategy Paper”,
https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf

Council of the European Union (2013) “Council Conclusions on Common Security and Defence Policy - 15992/13”, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15992-2013-INIT/en/pdf>, 19.

Council of the European Union (2016) “Council Conclusions on Implementing the EU Global Strategy in the Area of Security and Defence - 14149/16”,
<https://www.consilium.europa.eu/media/22459/eugs-conclusions-st14149en16.pdf>.

Dannreuther, R. (2006), “Developing the alternative to enlargement: The European Neighbourhood Policy”, *European Foreign Affairs Review*, 11(2): 183-201.

Diawol, A. (2012) “Evolution of European Union’s Policy Towards the Mediterranean Region”, *Agrártudományi Közlemények*, 45: 5-10.

European Commission (2011a) “Joint Communication to the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – COM(2011) 200 final - A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean”, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0200:FIN:en:PDF>.

European Commission (2011b) “Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – COM(2011) 303 final - A New Response to a Changing Neighbourhood”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:52011DC0303>

European Commission (2015) “Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – JOIN(2015) 50 final - Review of the European Neighbourhood Policy”,
https://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf.

European Commission (2021) “Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – JOIN(2021) 2

final - Renewed partnership with the Southern Neighbourhood - A new Agenda for the Mediterranean”,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021JC0002&from=EN>.

European Council (2015) “Council Conclusions on the Review of the European Neighbourhood Policy”, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/04/20/council-conclusions-review-european-neighbourhood-policy>.

European Council (2019) “Conclusions of the meeting of 20 June 2019 - EUCO 9/19”. <https://www.consilium.europa.eu/media/39922/20-21-euco-final-conclusions-en.pdf>, 10.

European Union (2020) “A Roadmap for Recovery – Towards a More Resilient, Sustainable and Fair Europe”, <https://www.consilium.europa.eu/media/43384/roadmap-for-recovery-final-21-04-2020.pdf>

European Union External Action Service (2016) “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”. https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.

European Union External Action Service (2020) “Why European Strategic Autonomy Matters”, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/89865/why-european-strategic-autonomy-matters_en.

European Union External Action Service (2021), “European Neighbourhood Policy (ENP)”, https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/european-neighbourhood-policy-enp/330/european-neighbourhood-policy-enp_en.

Final Declaration of Barcelona Euro-Mediterranean Ministerial Conference. 1995. http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf.

Fischer, D. (2017) “All grown up – European Union on the path to strategic autonomy”, *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*, 26 (3-4): 56-67.

Glucroft, W. N. (2021) “Wolfgang Ischinger: Europe is Surrounded by a ‘Ring of Fire’,” *Deutsche Welle*, 12 Şubat 12, 2021, <https://www.dw.com/en/wolfgang-ischinger-europe-is-surrounded-by-a-ring-of-fire/a-56543158>.

Giovanni, G. (2019) “Strategic Autonomy for European Choices: The Key to Europe’s Shaping Power”, *European Policy Centre - Discussion Paper*, http://aei.pitt.edu/100408/1/pub_9300_strategic_autonomy_for_european_choices2.pdf.

Grevi, G. (2020) “Europe’s path to strategic recovery: Brace, Empower and Engage”, *European Policy Centre Discussion Paper*, <https://www.epc.eu/en/Publications/Europes-path-to-strategic-recovery-Brace-empower-and-engage~31c43c>.

- Gozzi, G. (2018) “Critical Perspectives on Euro-Mediterranean Relations after the “Arab Spring””, Marmara University Journal of Political Science, 6(Özel Sayı): 19-37.
- Helwig, N. (2020) “EU Strategic Autonomy – A Reality Check for Europe’s Global Agenda”, FIIA Working Papers, 119, https://www.fii.fi/wp-content/uploads/2020/10/wp119_strategic_autonomy-2.pdf.
- Kaunert, C. ve Léonard, S. (2011) “EU Counterterrorism and the European Neighbourhood Policy: An Appraisal of the Southern Dimension”, Terrorism and Political Violence, 23(2): 286-309,
- Khader, B. (2013) “The European Union and the Arab World: from the Rome Treaty to the Arab Spring”, PAPERSIEMed. 17, https://www.files.ethz.ch/isn/165557/Paper_Euromesco_17.pdf.
- Koenig, N. (2011) “The EU and the Libyan Crisis – In Quest of Coherence?,” The International Spectator, 46(4): 11-30
- Koszel, B. (2014) “The Union for the Mediterranean in the Policy of France and Germany”, Rocznik Integracji Europejskiej”, 8(14): 63-80.
- Kurtbağ, Ö. (2003) “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 3(1): 73-92.
- Leonard, M. ve Shapiro, J. (2019) “Strategic Sovereignty: How Europe can Regain the Capacity to Act”, <https://www.geostrategia.fr/strategic-sovereignty-how-europe-can-regain-the-capacity-to-act>.
- Lepri, L. (2021) “Another Step of the Partnership with the Southern Neighbourhood: The New Agenda for the Mediterranean”, EU Logos, https://www.eu-logos.org/2021/04/07/another-step-of-the-partnership-with-the-southern-neighbourhood-the-new-agenda-for-the-mediterranean/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=another-step-of-the-partnership-with-the-southern-neighbourhood-the-new-agenda-for-the-mediterranean.
- Lippert, B., von Ondarza, N. ve Perthes, V. (2019) “European Strategic Autonomy - Actors, Issues, Conflicts of Interests”, German Institute for International and Security Affairs - SWP Research Paper, 4, https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2019RP04_lpt_orz_prt_web.pdf.
- Madak, Ö. ve Gençalp, E. (2020) “2011 Libya Krizi ve Avrupa Birliği’nin Askeri Müdahale Girişimi”, Journal of Yasar University, 2020, Special Issue on 3rd International EUREFE Congress: 1-20.
- Meral, Ö. E. (2018) ““Akdeniz İçin Birlik” Örneğinde Avrupa Birliği’nin Ortak Dış Politika Oluşturma Çabası”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 3(5):

- Michel, C. (2020) “Strategic Autonomy for Europe - The Aim of Our Generation’ - Speech to the Bruegel Think Tank”, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/09/28/1-autonomie-strategique-europeenne-est-l-objectif-de-notre-generation-discours-du-president-charles-michel-au-groupe-de-reflexion-bruegel>.
- Miltner, p. (2010) “The Union for the Mediterranean and the Eastern Partnership: A Comparative Analysis”, <https://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/miltner.pdf>.
- Moran, J. (2021) “How New is the EU’s New Agenda for the Mediterranean?”, Centre for European Political Studies, <https://www.ceps.eu/how-new-is-the-eus-new-agenda-for-the-mediterranean>.
- Morillas, P. (2015) “Europe and the Refugee Crisis - 10 Side Effects”, P. Morillas, E. Sánchez-Montijano ve E. Soler (ed.), Barcelona: Colección Monografías, file:///C:/Users/DEO/Downloads/europe_and_the_refugee_crisis_10_side-effects_pol_morillas,_elena_sanchez-montijano_and_eduard_soler_(coords.)%20(1).pdf.
- Öztürk, Z. A. (2007) “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları”, 21. Yüzyıl, Ekim-Kasım-Aralık 2007: 35-50.
- Pierros, F., Meunier, J. ve Abrams, S. (1999) Bridges and Barriers: The European Union’s Mediterranean Policy, 1961- 1998, England: Ashgate Publishing Limited.
- Romeo, I. (1998) “The European Union and North Africa: Keeping the Mediterranean ‘Safe’ for Europe”, Mediterranean Politics, 3(2): 21-38.
- Smith, E. K. (2005) “The Outsiders: the European Neighbourhood Policy”, International Affairs, 81(4): 757-773.
- Smith, M. (2008), “Normative Power Europe and the Case for Goliath: The EU, the US and the Pursuit of the Good World”, <https://www.semanticscholar.org/paper/2-Normative-Power-Europe-and-the-%27-Case-for-Goliath-Smith/2c2034637650934d4fc396d0fb2772396dfeafa8>.
- Stavridis, S. (2014) ““EU incoherence and inconsistency over Libya”: Evidence to the Contrary”, Open Edition Journals, file:///C:/Users/DEO/Downloads/cdlm-7767.pdf.
- Tan, Ö. (2013) “Avrupa Birliği ve Türkiye Güvenlik ve Savunma İlişkileri”, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4): 0-0.
- Thompson, J. (2019) “European Strategic Autonomy and the US”, CSS Analyses in Security Policy, 248: 1-4.
- Tirkides, Y. ve Theophanous, A. (2011) “From the Barcelona Process to the Union for the Mediterranean: Rhetoric versus the Record”, M. N. Jovanović (ed.) International Handbook on the Economics of Integration Volume 1: General Issues and Regional Groups, Massachusetts, USA: Edward Elgar Publishing, 326-349.

- Tocci, N. (2021) “European Strategic Autonomy: What It Is? Why We Need It? How to Achieve It?”, <https://www.iai.it/sites/default/files/9788893681780.pdf>.
- Ünal, M. C. (2017) “‘Arap Baharı’ Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 16(2): 147-170.
- Üste, N. (2012) “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve AB Dış Politikaları’nda Ortaya Çıkan Temel Farklılıklar (1991-2001)”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (17): 81-114.
- Yazgan, H. (2018) “AB’nin Güney Komşuları ile İlişkileri: Göçün Güvenlikleştirilmesi ve Sivil Topluma Etkileri”, Mukaddime - Özel Sayı, 1: 21-37.
- Zandee, D., Deen, B., Kruijver, K. ve Stoetman, A. (2020) “European strategic autonomy in security and defence Now the going gets tough, it’s time to get going”, Clingendael Report, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-12/Report_European_Strategic_Autonomy_December_2020.pdf.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -
